

Verleden, heden en toekomst: visie op onderwijs

"Onderwijs is het punt waarop beslist wordt of we de wereld genoeg lief hebben om verantwoordelijkheid op ons te nemen en, meer nog, om haar te redden van de ondergang die onvermijdelijk zal zijn zonder vernieuwing en zonder instroom van jonge en nieuwe toetreders." (Filosofe Hanna Arendt in 'La crise de la culture')

De keuze die de ene generatie maakt ten opzichte van de volgende generatie wordt in het algemeen in haar cultuur uitgedrukt, en in het bijzonder in haar onderwijs. Cultuur is gerelateerd aan, en een uitdrukking van onze gemeenschappelijke menselijkheid, en zij kan niet voorbijgaan aan de radicale vragen van het mysterie van het mens-zijn. Het is onze overtuiging dat menselijke waardigheid niet overgelaten kan worden aan de waan van de dag maar verankerd is in de transcendentie: de mens is geschapen naar Gods beeld en gelijkenis, en in de meest zwakke en kwetsbare mens laat God zich zien.

In onze huidige samenleving zijn resultaten belangrijk, en dus is presteren belangrijk. Deze gedachten komt u ook tegen in het onderwijs. Hierdoor kan de tendens ontstaan om onderwijs te beschouwen als een markt, die onderworpen is aan de kwantitatieve regels van de markteconomie.

Het is onze overtuiging dat onderwijs géén kwestie is van louter kwantiteit en resultaten alleen. Onderwijs is juist een zaak van het geweten en raakt aan wat het meest essentieel is in het menselijk bestaan: het ontwaken van hart en geest.

Als gedelegeerden voor katholiek onderwijs van het Bisdom van 's-Hertogenbosch gaan we ervan uit dat een katholieke school deel uitmaakt van een katholieke gemeenschap die bij uitstek een vormende leergemeenschap is. Samen met de opvoeding in het gezin biedt zij een basis voor vorming, waar kinderen en jongeren kennis kunnen maken met het mysterie van het geloof. Deze vorming geeft hen zowel toegang tot nieuwe kennis, als de mogelijkheid tot persoonlijk groei om de wereld te begrijpen in het licht van God. Ook belangrijk in deze vorming is het leren aangaan van de dialoog met hen, die niet delen in ons geloof.

Een docent die kinderen en jongeren inspirerend kennis wil laten maken het geloof, kan daarin niet neutraal zijn. Overdracht van kennis en/of traditie kan niet zonder inspiratie, omdat uit engagement noodzakelijke betrokkenheid voortvloeit. Engagement is zowel waardevol voor de docent zelf, als voor de school waarop de leerkracht werkzaam is. Als docent ben je immers mede een drager van de katholieke identiteit van de school.

Onderwijs is in deze tijd een complexe opgave. Door deze complexiteit kunnen we verliezen wat het meest essentieel is: de ontwikkeling van het kind in zijn totaliteit, waarbij we juist de religieuze, spirituele en morele dimensie uitdrukkelijk aandacht willen geven.

Verleden: katholiek onderwijs en traditie

In 1868 riepen de Nederlandse bisschoppen in het zogenoemde 'Mandement over het onderwijs' de katholieken op tot de stichting van katholieke scholen vanuit de grondregel: 'een katholiek kind moet noodzakelijk een katholieke opvoeding ontvangen'. Gesteund door het grondwettelijk

recht van vrijheid van onderwijs en de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs zijn vanaf 1920 veel katholieke scholen gesticht.

Het streven naar eigen katholieke scholen was gericht op de emancipatie van de destijds achtergestelde katholieke bevolkingsgroep. Algemeen wordt erkend dat dit streven daartoe in belangrijke mate heeft bijgedragen. In een lange periode van groei en bloei kon de identiteit, meer in het bijzonder de katholiciteit, van de katholieke school tamelijk vanzelfsprekend worden ingevuld door een nauw aanwezige band met de kerk via parochie of religieuze orden en congregaties van broeders of zusters die katholiek onderwijs gaven. Vanaf de jaren zestig van de twintigste eeuw tekent zich echter een kentering af. Er is dan weliswaar een omvangrijk rooms-katholiek scholenveld, maar ook een geloofsgemeenschap die uiteenging naar vele richtingen en opvattingen over de vernieuwingen in de katholieke kerk.

Deze vernieuwingen kregen vooral een impuls door Vaticanum II. De katholieke geloofsgemeenschap raakte gepolariseerd. Bovendien trokken religieuze orden en congregaties (of: de religieuzen) zich uit het onderwijs terug.

De katholieke school begon tekenen van veranderingen te vertonen: van meer specifiek katholiek naar algemeen christelijk. De identiteit van de katholieke school werd minder eenduidig vorm gegeven en meer een onderwerp van discussie. Een poging tot uitlijning van de veranderingen kwam in 1971 van de commissie Haarsma, die zich boog over de 'katholiciteit van de katholieke school'. Deze commissie rapporteerde aldus: 'De school mag niet neutraal zijn, maar ze kan evenmin borg staan voor een bepaalde confessie'. De katholieke school gaat echter uit van een voorkeur: zij wil vooral dat de katholieke godsdienst een eerlijke kans krijgt. Dit werd de 'voorkeurshypothese' genoemd.

In 1977 verscheen er een brief over het katholieke onderwijs van de bisschoppen. De katholiciteit van de school komt volgens de bisschoppen tot uitdrukking als er 'een evangelische geest van vrijheid en liefde heerst', er 'aandacht voor christelijke waarden' is, en 'Jezus Christus als voorbeeld' wordt gesteld. De brief heeft de taakverschuiving die zich voltrok, niet kunnen keren: de school benadrukte meer zijn autonome maatschappelijke functie en minder zijn pastorale functie voor de kerk.

In het verlengde hiervan ontwikkelde het kerkelijk gerichte vak 'catechese' zich naar het vak 'godsdienst', en nog later tot het vak 'levensbeschouwing'. De doelstelling verschoof geleidelijk van geloofsoverdracht naar oriëntatie en communicatie over geloof en levensbeschouwing vanuit een verbondenheid met de katholieke traditie. In de jaren zeventig voltrok zich de overgang van een op de kerk gerichte monoreligieuze katholieke school naar een autonome, meer algemeen christelijk-geïnspireerde school.

Het voortgaande proces van veralgemenisering van het katholiek onderwijs bracht de bisschoppen er in 1996 toe een oproep tot bezinning te doen in hun brief Katholiek onderwijs en de komende tijd. De brief ging vergezeld van het verzoek over deze brief een consultatie te houden ter bevordering van de dialoog. De hiervoor ingestelde 'Consultatiecommissie 2000 plus' rapporteerde in 1999 onder de titel: Is het katholiek onderwijs millenniumbestendig? Uit deze consultatie bleek een brede globale tevredenheid met de profilering van de katholiciteit rond de eeuwwisseling. Wel gaat die globale tevredenheid gepaard met een zwakke katholiek-levensbeschouwelijke cultuur en communicatie. Er is 'geen sterk gevoel van eigenwaarde', al vertonen de scholen sporen van katholieke identiteit op de noemers van 'het kennen, viere en dienen'.

Van een expliciet op de kerkelijke leer georiënteerde levensbeschouwing is op de scholen nog weinig sprake. De katholieke school staat veel meer dan voorheen in een 'religieus-levensbeschouwelijk veelstromenland'. Hoewel er op individueel niveau 'sprake is van een hernieuwde ontvankelijkheid voor spiritualiteit en waardebesef, is er geen cultuur van het uitwisselen van bezieling en inspiratie'. In de praktijk blijkt een openheid naar tal van spirituele bronnen, maar 'de betrokkenheid met de eigen katholieke spirituele bron blijft veelal impliciet of onbewust'.

'Beziel en zelfbewust' heet de beleidsnota waarmee het episcopaat in 2002 reageerde op het rapport van de Consultatiecommissie. De titel is een aanwijzing dat de bisschoppen vooral een beleid voorstaan waardoor het gevoel van eigenwaarde en de communicatie over de inspiratie versterkt kunnen worden. De beleidsnota wil daarvoor een handreiking bieden door een visie te geven op katholiek onderwijs voor zich te richten op 'God als schepper en verlosser', de 'vorming van de gehele persoon', 'oog hebben voor de zwakkeren', en 'aandacht voor gemeenschap'

(Naar een tekst van W.A.W. van Walstijn)

Onderwijzen is toekomst

Onderwijzen is geloven in de toekomst. Een toekomst die mede gevormd wordt door de leerlingen die nu in uw klassen en in uw scholen aanwezig zijn. Zij zijn de toekomst en zij worden hiervoor uitgerust door wat u aan hen onderwijst. Onderwijzen is méér dan lesgeven.

Hiermee is het belang van u als docent onderstreept. Uw betrokkenheid bij de leerling, bij jonge mensen in ontwikkeling, en uw engagement met de samenleving bepalen de kwaliteit van die toekomst. We weten allemaal dat onderwijs geen kwestie is van louter kwantiteit en resultaten. Het is een zaak van het geweten. Onderwijs raakt aan wat het meest essentieel is in het menselijk

bestaan: Waarom wilde u ook alweer leraar worden? Noem het roeping? U geroepen weten om uw bijdrage te leveren omdat die ertoe doet.

De keuze die de ene generatie maakt ten opzichte van de volgende generatie wordt uitgedrukt in haar onderwijs. Hoe dit onderwijs eruit ziet laat zien hoe we denken over menselijkheid. Als we ons onderwijs zo organiseren dat de zwakkere leerlingen hiervan de dupe zouden worden dan zegt dat iets van het beeld dat wij hebben van menselijke waardigheid. Ook als het belang van onderwijzen ligt bij het klaarstomen van leerlingen voor het vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt of voor goed burgerschap, dan zegt dat iets over hoe we denken over mens zijn.

Daarom is het belangrijk dat de beeldvorming die de waardigheid van mensen bepaald niet overgelaten wordt aan de waan van de dag. Dan zouden politieke, economische, technische invloeden het menselijk nut bepalen. Het is belangrijk waarden die uitstijgen boven menselijke willekeur te verankeren in het transcendente.

De mens is geschapen naar Gods beeld en gelijkenis, en in de meest zwakke en kwetsbare mens laat God zich zien. Dit roept het katholiek onderwijs op om hiervoor verantwoordelijkheid te durven nemen en kritisch te staan tegenover schijnbaar vanzelfsprekende beeldvorming om zo bij te dragen aan menselijke waardigheid en humanisering van de samenleving.

Werken aan bewustwording van het levensbeschouwelijke fundament van waaruit je werkt door te expliciteren wat impliciet aanwezig is daar kom het op aan. Door woorden te zoeken, een taal te ontwikkelen om te communiceren over waar het in het onderwijs uiteindelijk om gaat.

Beleidsvisie Beziel en zelfbewust katholiek onderwijs

Levensbeschouwelijk denken over onderwijs lijkt zich soms te beperken tot het integreren van bepaalde waarden in het curriculum. Waarden danken hun bestaan echter niet aan instituties zoals het onderwijs of de politiek maar waarden zijn voorgegeven met het menselijk bestaan.

Waarden zijn meer dan democratische compromissen: dit zou leiden tot moreel relativisme. Het is niet het onderwijs dat deze waarden legitimeert maar het zijn de waarden zelf die het onderwijs constitueren. De school dient deze waarden wel te beschermen en uit te werken. De bijdrage van het christelijk katholieke geloof in het waardendebat ligt dan ook op drie vlakken:

- De transcendente verankering;
- De verbinding van persoonlijk en gemeenschappelijk moraal;
- Bevorderen van consensus over de grondwaarden.

Een belangrijke drager voor deze denkbeelden is de sociale leer van de katholieke kerk waarin algemeen welzijn, solidariteit, de menselijke waardigheid en subsidiariteit kernbegrippen zijn.

In het beleidsdocument: Beziel en Zelfbewust 2003 (zie publicaties) van de Nederlandse Bisschoppen wordt e.e.a. uitgewerkt.